

УДК: 294.3 (575.2) (04)

*Кочкорбаева Ж.И.,
аспирант
Кочкорбаева Ж.И.,
аспирант
Kochkorbaeva Zh.,
graduate student*

*Институт философии, права и социально-политических исследований
им. А.А.Алтымышбаева*

*А.А.Алтымышбаев ат. Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институту
Institute of Philosophy, Law and Socio-Political Research them. A.A. Altmyshbaeva*

БУДДИЗМ ЖАНА БУДДИЗМ ДИНИНДЕГИ САНДАР

БУДДИЗМ И ЧИСЛА В БУДДИЗМЕ

BUDDHISM AND NUMBERS IN BUDDHISM

Аннотация. Бул макала буддизмдеги колдонулган сакралдык сандар жөнүндө жазылган. Ар бир улут жана дин сандардын маанисин өз алдынча чечмелейт. Байыркы убакта да адамдар сандарга мистикалык маани берип келишкен. Буддизмде да, башка диндерде да адам өзүнүн ойлорун жана сезимдерин, эмоцияларын, коркууларын, каалоолорун, үмүттөрүн сандар менен байланыштырышкан. Адам дүйнөнү жана өзүн сандар аркылуу билет. Сандар бүгүнкү күндө дагы көптөгөн адамдар үчүн ориентир болуп саналат.

Аннотация. Эта статья о священных числах, используемых в буддизме. У каждой нации и религии своя интерпретация значения чисел. Еще в древности люди придавали числам мистический смысл. Как в буддизме, так и в других религиях люди связывают свои мысли и чувства, эмоции, страхи, желания и надежды с числами. Человек познает мир и себя через числа. Цифры до сих пор являются ориентиром для многих людей.

Abstract. This article is about the sacred numbers used in Buddhism. Each nation and religion has its own interpretation of the meaning of numbers. Even in ancient times, people gave numbers a mystical meaning. Both in Buddhism and in other religions, people associate their thoughts and feelings, emotions, fears, desires and hopes with numbers. Man cognizes the world and himself through numbers. The numbers are still a benchmark for many people.

Негизги сөздөр: буддизм, сандар, дин, нумерология.

Ключевые слова: Буддизм, цифры, религия, нумерология.

Keywords: Buddhism, numbers, religion, numerology.

Буддизм- жер шарындагы үч дүйнөлүк диндин эң алгачкысы. Ал 2500 жыл мурда Индияда пайда болгон. Анын негиздөөчүсү – б.з.ч. VI-V кылымдарда Индияда жашаган Сиддхартха Гаутама. [1.]

Шакья уруусунун падышасынын уулу Сиддхартха Гаутама шаан-шөкөттүү жашоодон өз эрки менен баш тартып, жашоонун чындыгын табыш үчүн такыба жашоону тандап алган. Сиддхартха Гаутама ички туюмдарда жаралган «Адамдар эмне үчүн мынча көп азап тартышат?» «Жашоонун маңызы эмнеде?» деген суроолорго жооп табыш үчүн хан сарайдан чыгып кетип, жер кыдырган кечилдик жашоого өтөт. Ал көптөгөн кишилер менен таанышып, дүйнө таанымын кеңейткен. Бирок койгон суроолоруна эч кимден канааттандырган жооп алган эмес.

Ал кечилдик жашоосунда тынчтандырган жарык жашоону тапкан жана ага мындайча маани берген: «Элестеткиле, бир адам токойдун арасында тентип жүрүп, байыркы жолду, байыркы заманда адамдар колдонгон байыркы жолду тапты. Ал аны бойлоп барып, дубал менен курчалган кооз байыркы шаарды, падышалыктын байыркы борборун, ал жерде байыркы адамдар жашаган, парктар, бак-дарактар, көлдөр бар экен. Мына ошентип мен байыркы замандын толук жарык көргөн эли басып өткөн байыркы жолду таптым». [2.]

Буддизм идеологиясына ылайык, Сиддхартха медитация учурунда аруулануу, нурлануу, көзү ачылуу, башкача айтканда Будда абалына жеткен. Мына ушул окуядан кийин ал башкаларга өзүнүн дүйнө таанымын, окуусун жайылта баштаган.

Будданын окуусу «Трипитака» («Акылмандыктын үч себеби») деген китепте топтолгон. Буддизмдин негизги принциптери Бенарес осуяттарында камтылган. Будда материалдык байлыкка азгырылууну, жашоого кумарланууну жана ашкере такыбалык менен өз организмине ашыкча чектөө коюуну

туура эмес деп эсептеген. Бул нерселерден баш тартуу менен Будда ички сезимин угууга, арууланууга, бийик акылмандуулукка, нирванага алып келүүчү ортоңку жолду сунуш кылган.

Буддизм окуусуна ылайык, жашоо материалдык эмес бөлүкчөлөрдөн турат. Алар дхармалардын тынымсыз агымынын жана өз ара байланыштарынын натыйжасында пайда болот. Ар бир жаңы жашоо мурдагы жашоонун уландысы, тагыраак айтканда жашоо тынымсыз кайра жаралуудан турат. Ал эми кайра жаралуу карманын – жазмыштын мыйзамдарына баш ийет. Жашоодогу жүрүм-турумдун оң жана терс жактары кийинки кайра жаралуунун абалын аныктайт деп санашат.

Кайра жаралуунун түгөнбөгөн чынжырчасы (сансара же жашоо айлампасы) үзгүлтүккө учурашы мүмкүн жана аны үзгүлтүккө учуратууга бардык адам умтулушу керек. Бул абал нирванага (өчүү, тынч алуу, дүйнө менен дүйнө болуп эрип кетүү) жетүүнү түшүндүрөт.

Буддисттер ар бир тирүү жандык ар кандай абалда - рух катары, адам катары, жаныбар катары, кудай катары жаралышы мүмкүн деп ишенишет. Кайра жаралуунун айлампасынан чыгуунун эки шарты (биринчиси – «жогорку акылмандыкка» ээ болуу, экинчиси – медитация) деп санашат.

Буддизм санскрит тилинен которгондо Будда Дхарма «Жарыктанган адамдын окуусу». Байыркы Индияда пайда болгон рухий ойгонуу (бодхи) жөнүндөгү диний-философиялык окуу (дхарма) [3].

Доктринаанын негиздөөчүсү Сиддхартха Гаутама, кийин Будда Шакьямуни деген ысымды алган [4].

Буддизм дининде сандар эзелтеден сыйкырдуу мааниге ээ деп эсептелген. Аларга нумерологиялык окуулардын жактоочулары гана эмес, көптөгөн диндердин – христианчылыктын, иудаизмдин, исламдын, анын

ичинде буддизмдин жолдоочулары да өзгөчө көңүл бурушат.

Бул окуунун жолдоочулары өздөрү аны «Дхарма» (Мыйзам, окуу) же «Буддадхарма» (Будданын окуусу) деп аташкан. «Буддизм» терминин 19-кылымда европалыктар жараткан. Ар түрдүү изилдөөчүлөр буддизмге ар кандай аныктама беришкен. Буддизм – бул дин, философия, этикалык окуу, маданий салт, цивилизация, билим берүү, «аң-сезим жөнүндөгү илим» катары деп эсептешкен.

Буддизм - ар кандай каада-салттары бар көптөгөн элдер тарабынан таанылган дүйнөлүк диндердин эң байыркысы. Белгилүү синолог жана буддолог, Кытайдын философия жана маданият тарыхчысы, философия илимдеринин доктору, профессор Е.А.Торчинов *«Буддизмди түшүнбөй туруп, Чыгыштын улуу маданияттарын – Индиянын, Кытайдын, Тибеттин жана Монголиянын маданиятын айтпаганда да, буддизмдин руху акыркы пайдубалына чейин сиңген маданиятын түшүнүү мүмкүн эмес»* деген. [5] .

Буддизм дүйнөлүк диндердин бири, дүйнөдө буддисттердин саны 1 миллиард адамдан ашат. Азыр өнүккөн өлкөлөрдүн жарандарын буддизм чоң кызыгууну жаратып жатат. Буддизмдин окуусуна үстүртөн мамиле кыла тургандай бул дин жөнөкөй дин эмес.

Азыркы учурда буддизм заманбап талаптарга жооп берип, активдүү түрдө өзгөрүүдө. Буддисттердин тексттеринин европалык тилдердеги котормолору менен таанышуу динди изилдөө менен алектенгендерге анын маданиятынын маанилүү системаларын жакшыраак түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Ар бир улут сандардын маанисин өз алдынча чечмелейт, бирок бул алардын маанисин азайтпайт. Байыркы убакта эле адамдар сандардын мистикалык жагына чоң маани беришкен. Мисалы, буддизмдеги 0 саны - боштук жана заттын жоктугу. Бир (1) саны Дхарма менен байланыштуу (шарттуу түрдө: жүрүм-турум эрежеси жана буддизмдеги аалам).

Буддизмде эки саны (2) - бул эркек менен аял. Үч - адамзаттын үч мүнөздөмөсү, үч касиети: 1. Баардык нерсенин өтмө мүнөзү, 2. Азап (дукха). 3. Өздүк «мендин» жоктугу. Буддизмде “Өмүр дарагынын” төрт бутагы бар, анын тамырынан бейиштин төрт ыйык дарыясы агат, алар төрт чексиз каалоону билдирет: азап, байлануу, сүйүү, калыстык – жүрөктүн төрт багыты.

Жүрөктүн төрт багыты бар (оң жана сол дүлөйчө, оң жана сол карынча), алар жүрөктүн толтосу менен биригип, бешти (5) түзөт жана универсалдуулукту билдирет. [6.]

Алты (6) саны - кемчиликсиздиктин саны жана идеалдуу нерсе, жаралуунун синоними. Буддизмде жети – бийиктикке көтөрүлүү, эң бийикке чыгуу, борборду табуу. Будданын жети (7) кадамы убакыт менен мейкиндиктен ашкан жети космостук кадамга көтөрүлүүнү билдирет.

Сегиз (8) саны – бул бардык мүмкүнчүлүктөрдүн жыйындысы, “салмактуу космостук функция”. Тогуз (9) саны - асман саны, эң жогорку рухий күч. Заманбап дүйнөдө сандардын сыйкырчылыгы өзүнүн популярдуулугун жоготкон жок, бул дагы эле сакталып келе жаткан ишенимдерден

жана ырым-жырымдардан көрүнүп турат. Ошентип, кээ бирлери маанилүү окуялар үчүн датаны атайын тандап, 3,7,9, 40, 49, 108 сандарына өзгөчө урмат менен мамиле кылышат.

Буддизмде 40 саны чоң мааниге ээ. Көпчүлүк индуисттердин сыйынууларында 40 эки саптуу куплеттер (шлок-байыркы индиялык санскрит эпикалык поэманын көлөмү) бар. Алардын эң кеңири тараганы-төрттөн сапты камтыган 40 ыр сабынан турган Хануман Чалиса. Индуизмдин өкүлдөрү бул дубанын жардамы менен эң татаал маселелерди да чечүүгө болот деп эсептешет. Сандардын буддизмдин бир бутагына тийгизген таасирин медитациялык практикадан байкоого болот.

Ошентип, Висуддхимагга («Тазалануу жолу» — тхераваданын эң улуу ойчулу Буддхагхошинин V кылымда жазылган трактаты) медитациясында анын катышуучусу 40 предметке көңүл бурууга чакырылат, ал предметтердин ичинде - табигый объектилер, кудайлар, организмдин процесстери жана сезимдер бар.

49 саны 4 жана 9 сандарынын бириккен термелүүсүнөн турат. Төрт (4) саны 49 санына баалуулуктун, чыдамкайлыктын, кадыр-барктын жана ишенимдин, ийгиликке жетүү үчүн талыкпаган эмгектин, практикалык жана ишенимдүүлүктү, сабырдуулукту жана жашоого болгон кызыгууларды билдирет. 9 саны бул жерде бүтүрүү, ички күч жана ички акылмандык, жан аябастык жана кайрымдуулук, карма, тагдырды, рухий агартууну, ойгонууну, үлгү катары кызмат кылган термелүүлөрдү билдирет. 49 саны көптөгөн диндерде ыйык сан катары эсептелет. Ошентип, Кудайга латын тилиндеги тиленүү так 49 сөздү камтыйт. Будда Бо дарагынын жанында 49 күн жашоо өткөргөн жана Израилдин он эки уруусунун аттары 49 тамгадан турат. 49 саны циклдин бүтүшүн билдирет, бул сиздин ийгиликтериңизден же

кемчиликтериңизден сабак алып, келечекте аларды өз кызыкчылыгыңыз үчүн колдонууга убакыт келди дегенди билдирет. Буддизмде үзгүлтүксүз кайталануучу 49 саны жакында сыйынган адамдын алдында жаңы мүмкүнчүлүктөр ачыла тургандыгын жана керексиз ойлордон кутулуп, тазаланууну билдирет. 49 санынын оң өзгөчөлүгү - сандык матрицасында 49 саны бар адамдар, эреже катары бул адамдар абдан боорукер, адамдар менен жакшы мамиле түзө алган адамдар. 49 санынын таасири астында аларда ар кандай таланттар ачылып, көбүнчө мындай адамдар жетекчилик кызматтарды ээлейт.

Адамдын негизги нумерологиялык топтомундагы 49 саны ага практикалык ишке болгон сүйүүнү тартуулайт, атап айтканда, мындай санга ээ адамдар ар кандай стандарттык майда бөлүктөрдөн түрдүү түзүлүштөгү нерселерди, ар кандай схемаларды же дизайнды структураларды жарата алышат. 49 санынын таасири астында төрөлгөндөр адатта коркпойт жана өздөрүн гана эмес, жакындарын да коргой алышат. 49 санынын терс таасириндеги адамдар эмоционалдык же моралдык жактан аялуу болушат, алар ачуулуу болуп, тез эле ачууга өздөрүн алдырып алышат.

Санариптик матрицасында 49 саны бар ачууланган адам өзүнүн сөздөрү менен өзүнө олуттуу зыян келтириши мүмкүн. Экинчи жагынан, алар өздөрү бул жашоодо көп тажрыйба алышат жана көп учурда башкалар менен конфликтке барышат.

Чынында эле, алар карманын 9 санын алып жүрүшөт, ошондой эле 49 саны күчтүү кармалык сан болгон 13 санына чейин кыскарат. Жана бул сан аркылуу ошол адамдын өткөн жашоодо кетирилген бардык каталарына жооп бериши керек дегенди билдирет. Чыгыш философиясы менен, атап айтканда, буддизм менен кандайдыр бир байланышы бар адам 108 саны көп кездешерин байкайт.

Албетте, бул кокустук эмес. Бул нерсени тактоо үчүн алгач 108 санын компоненттер боюнча талдап, нумерологдордун көз караштары аркылуу карап көрүүгө болот. 1. Бир (1) саны – бул башталыш, башталгыч чекит, кээ бир жоромолдордо – Кудайдын жалгыз экендигин көрсөткөн к сан; 2. Нөл (0) саны – боштук, жоктук, тунгуюк; 3. Сегиз (8) саны- чексиздик.

Жалпысынан алганда, жүз сегиз (108) саны боштук аркылуу чексиздикке алып баруучу төрөлүүнү билдирет.

Жүз сегиз (108) саны - мейкиндиктин, жашоонун, тартиптин, гармониянын символу. Жүз сегиз (108) санын түзүп турган үч сан кошулса тогуз (9) саны келип чыгат. Демек бул сан да ыйык. Мындан тышкары, эгерде тогуз (9) санын каалаган санга көбөйтсөк, анда алынган көбөйтүндүнүн цифраларынын суммасы кайрадан тогузга барабар болот. Мисалы: 1) $22 \cdot 9 = 198$. $1+9+8=18$. $1+8=9$. 2) $6 \cdot 9 = 54$. $5+4=9$. 3) $10 \cdot 9 = 90$. $9+0=9$.

Тогуз (9)- белгилүү планеталардын саны, ал эми он эки (12) - зодиак белгилеринин саны. Космос менен байланышкан сандарды көбөйтүү кайрадан жүз сегизге алып келет. Буддисттердин салтында жана анын бардык багыттарында 108 санын ыйык деп атоого болот.

Көптөгөн таң калыштуу нерселер, окуялар, үлгүлөр жана кубулуштар сыйкырдуу санга байланыштуу. 1. Будда Шакьямуни - Кангюр накылдарынын антологиясынын томдорунун саны. 2. Тазаруу жолуна тоскоол болгон күнөөлүү кумарлардын жана каалоолордун саны.

Бул көрсөткүч беш сезүү органынан жана аң-сезимден турат, алар сезимдин үч түрү-оң, терс жана орточо түрү менен көбөйтүлөт. Келип чыккан он сегиз (18) санынын натыйжасы эки эсе көбөйөт, анткени сезимдик тажрыйба ырахатка алып келет же андан алыстайт.

108 санынын өзгөчө статусун жердеги кумарлар адамдын 6 сезимин камтыйт деп түшүндүрүшөт: даам, угуу, көрүү, жыт, тийүү жана алтынчы сезим (интуиция). Сезимдер 3 абалды бере алат: ырахат, кыжырдануу же нейтралдуу сезимдер. Бул сандарды көбөйтүү жолу менен 18 алынат. Бул сезимдер адамды 2 жолдун бирине алып барат: же бактылууулукка жакындатат. же андан алыстатат. Эгер 18ди 2ге көбөйтсө 36 келип чыгат. Бул сезимдердин бардыгы азыркы, өткөн жана келечекте бар. Отуз алты үч эсеге көбөйтүлүшү керек: өткөн, азыркы жана келечек. Көбөйтүү жолу менен биз 108 алабыз.

3. Кызмат учурундагы же монастырдык ырым-жырымдардагы коңгуроонун кагылуу саны.

4. Буддизмдеги Кытай Чан багытынын гүлдөп турган мезгилинде кеңири таралган сыйынуу учурундагы эңкейип сыйынуулардын саны -108. Сыйынуунун мындай саны кийинчерээк Түштүк Кореянын буддизмге сыйынгандарына тарап кеткен. Азыр сыйынуу корей динчилдерине жакшы таанымал болгон «108 поклонов покаяния» диний саптары поэтикалык формада.

5. Буддисттердин теспесинде 108 таш бар. Мантралары болсо 108 жолу кайталанат.

6. 108 саны математикалык көз караштан да кызыктуу. Тактап айтсак, математикалык жактан 1,2 жана 3 цифраларынын факториалдарын көбөйтүү аркылуу 108 саны келип чыгат: $1 \times 2 \times 2 \times 3 \times 3 \times 3 = 108$.

7. Санскритте элүү төрт тамга жана алар эркек жана аял деген аныктама бар. Бул жалпысынан 108 санын берет.

8. Адамдын денесиндеги чакралардын саны 108 деп эсептелет.

9. Денедө оору чекиттеринин саны - 108.

10. Көптөгөн монастырларда жана храмдарда орнотулган тепкичтердин саны -108.

11. Дагы эки ыйык сан: беш (5) - табигый баштапкы элементтердин санына туура келет жана жети (7) - ноталарды, асан-үсөн түстөрүн, жуманын күндөрүн сүрөттөө үчүн колдонулат. Демек экөөнү кошкондо он экини (12) түзөт.

12. Сандардын сыйкырдуулугу буддист зыяратчылардын сүйүктүү жерлеринин бири – Тибет кырка тоосунун Кайлас тоосу менен да байланыштуу. Анын 108 градус ийилиши бар: түндүк жагы отуз жана жетимиш сегиз градуска ($78+30=108$) ийилген.

13. Эненин ичинде жаткан баланын да жашоо циклинде ыйык сан орун алат: эне баланы тогуз ай көтөрөт, ал он эки топ жылдыздын биринин астында төрөлө алат. 108 санынын сырын түшүндүрүү мындай ыйыктыктын себептерине көзүбүздү ачууга жардам бере турган бир нече үлгүлөрдөн келип чыккан.

Жүз сегиз (108) саны- дүйнөлүк нумерологиядагы укмуштуудай сырдуу сан. Ал оң энергия алып жүрөт, ал өзүнө сырларды катуу менен илимдин жана философиянын көптөгөн мыйзам ченемдүүлүктөрүндө байкалат. Буддисттердин дүйнө таанымы бул сандан ажыратылбайт, Теспе Мантра окуудан ажырагыс сыяктуу эле буддисттердин дүйнө таанымы бул сандан ажырагыс. Ал эми дүйнөлүк каалоолорду жеңүү - бул эң жогорку максатка карай жол.

Буддизмде да, башка диндерде да адам өзүнүн ойлорун жана сезимдерин, эмоцияларын, коркууларын, каалоолорун, үмүттөрүн сандар менен байланыштырышкан. Сан аркылуу адам дүйнөнү жана өзүн тааныды. Сандар адамдардын жашоосунун ориентири болуп саналат. Ар бир адамдын “өзүнүн” бактылуу жана бактысыз сандары болот. Албетте, сакралдык сандар, деги эле баардык сандар бизди бардык жерде, өмүр бою курчап турат.

Адабияттар

1. *Деннис Ф.Э. Лингвуд*, “Буддизм: основы пути”. – С.Петербург. – Изд.Ясный Свет.–1998.
2. *Сангхаракишита*, Кто такой Будда? Культурный центр «Уддияна», – 2004.
3. *В.В. Малявин*. Китайская цивилизация.– М.,– 2000.
4. *А.И. Кобзев*. Учение о символах и числах в китайской классической философии. –М., –1994.
5. *Е. А. Торчинов*. Буддизм в Китае. Буддизм. Каноны. История. Искусство. –М., – 2006.
6. “Кыргызстан” улуттук энциклопедиясы: 3-том. Башкы редактору Асанов Ү. А. – 2015.